

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті здійснено спробу розкрити сутність поняття “творча активність”; висвітлено філософські, педагогічні, психологічні погляди на проблему; доведено важливість і необхідність розвитку творчої активності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки як передумови його готовності до розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Ключові слова: майбутній учитель початкової школи, особистість, педагог, професійна підготовка, саморозвиток, самореалізація, творча активність, творча індивідуальність, творчість.

Сучасні трансформації в системі освіти, зміни навчальних програм та державних стандартів потребують від педагогів високої кваліфікації, спроможності активно сприймати нове, швидко прилаштовуватись до змін та нагальних вимог часу. Особливого значення наразі набуває проблема особистісного розвитку й творчої самореалізації кожної людини, формування всебічно розвиненої творчої особистості, що знайшло відображення в Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття”, Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, новому Законі України “Про вищу освіту”.

Особливої гостроти сьогодні набуває проблема активізації саморозвитку особистості майбутнього вчителя початкової школи в навчально-виховному процесі, визріла потреба в безперервному особистісному та професійному самовдосконаленні педагога, його всебічному розвитку, здатності швидко адаптуватися до нових умов сучасності, творчо діяти, формувати й виховувати майбутніх громадян оновленої, демократичної країни. Актуальність порушеної в статті проблеми підкреслюється не лише посиленою соціальною необхідністю у творчих учителях, здатних до постійного саморозвитку, а й зростанням потреби особистості в самовдосконаленні своєї професійної індивідуальності.

Дослідженню проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до професійної діяльності присвятили наукові праці Л. Ізотова, Л. Коваль, О. Комар, С. Мартиненко, І. Осадченко, І. Підласий, Л. Петухова, І. Шапошнікова та ін.

Питання становлення творчої особистості вчителя розкривали у своїх працях філософи, педагоги та психологи: В. Андрєєв, В. Бухвалов, В. Загвязинський, І. Кант, А. Маркова, М. Нікадров, Л. Рувинський, С. Сисоєва та ін. Філософські аспекти творчості розглядали Г. Батіщев, Г. Гіргінов, Г. Давидова, Б. Кедров, А. Коршунов, А. Шумилін та ін. Окремі питання

розвитку творчої особистості під час навчання висвітлено в дослідженнях І. Акуленко, О. Гришко, Л. Макридіної, Н. Максименко, К. Маланюк та ін.

Специфіку форм і методів розвитку творчої особистості в навчально-виховному процесі розкрили відомі педагоги: Ш. Амонашвілі, М. Богданович, І. Волков, Л. Дашевська, Н. Істоміна, Л. Кочина, С. Логачевська, З. Слепкань, В. Сухомлинський та ін.

Психолого-педагогічним факторам впливу на формування творчих здібностей, розвитку творчої активності особистості присвячені наукові розвідки В. Андрєєва, Л. Виготського, Ю. Гільбуха, В. Давидова, О. Киричука, В. Крутецького, Н. Лейтиса, О. Леонтьєва, А. Лука, В. Моляко, М. Морозова, Я. Пономарьова, В. Рибалки, С. Рубінштейна, О. Савченко, С. Сисоєвої та ін.

Науковцями розкрито основні категорії проблеми, шляхи реалізації педагогічної творчості в процесі роботи. Але проблема розвитку творчої активності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки, на наш погляд, є недостатньо дослідженою.

Мета статті – розкрити сутність розвитку творчої активності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

До вчителя (в тому числі – початкових класів) ХХІ ст. висуваються певні вимоги, які можна задовольнити наявністю професійних рис, таких як педагогічно-професійна компетентність, інтелігентність, конкурентоспроможність, толерантність, комунікабельність, креативність, духовність, вихованість, високий рівень загальної та професійної й культури. Педагог повинен відтворювати вселюдські цінності, бути провідником державних ідей та демократичних змін, мати добре серце, велику душу й головне – бути людиною культури.

Висуваються серйозні вимоги до креативності вчителя, здатності до педагогічної творчості, тому серед головних завдань професійної підготовки у вищих навчальних закладах є створення сприятливих умов для розвитку творчості кожного студента. Метою суспільних відносин стає всебічний розвиток особистості, її творчих можливостей, оскільки “життя на сучасному етапі вимагає підготовки самостійних й ініціативних фахівців, що здатні постійно вдосконалювати свою особистість і професійну діяльність” [5].

Для того, щоб реалізувати цю мету, майбутній педагог початкових класів повинен бути готовий до необхідності формувати суспільно-активну, творчу дитину, розвивати її потенційні можливості, здатність до самореалізації. Відповідно, всі ці якості та вміння повинні бути притаманні й самому майбутньому вчителю, адже, за висловом А. Дістурвега, “як ніхто не може дати іншому того, чого не має сам, – так не може розвивати, виховувати і навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений”.

Тлумачення творчості філософами зводяться до процесу людської діяльності, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, що не мають аналогів. У філософських концепціях буття, що виростили з досвіду ХХ ст., проблема творчості “розглядається як про-

блема існування конкретної людини (людей) у світі, як питання її особистісного досвіду, розвитку, життя” [6, с. 704].

Творчість у педагогіці тлумачать як процес засвоєння матеріальних та духовних цінностей, створених людством, під час якого відбуваються формування й розвиток творчої особистості, а дефініція поняття “творчий” подається в такому вигляді: це результат творчої діяльності, що характеризується новизною та суспільною значущістю.

Так, на думку А. Брушлинського [3], у творчості значна роль належить відкриттям невідомого, створенню нового, подоланню стереотипів і шаблонів. Такі погляди поділяє і Я. Пономарьов [8], вважаючи, що визначними у творчості є розвиток, виникнення нових структур, нового знання, нових способів діяльності.

Таким чином, творчість – це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, не відомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські та інші інновації). Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості).

Здатність до творчості – головна властивість людини, яка відрізняє її від тварин. Творчість також визначають як щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Творчість є процесом, а не просто результатом якоїсь діяльності, що приводить до створення нової якості, а відтак, треба відмовитися від неправильного переконання, що творчості неможливо навчити й що не можна розвинути творчі здібності особистості [5].

Процес творчості є найважливішим фактором і необхідною умовою ефективного саморозвитку, що визначає його творчу сутність. Роль творчості в саморозвитку посилює процес творчості самої особистості, адже саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти й самовиховання особистості.

Серед існуючих поглядів заслуговує на увагу й такий, що намагається поєднати два різних поняття – створення та опанування: творчість – це цілеспрямована діяльність, наслідком якої виявляється відкриття (створення, винайдення) чогось нового, раніше не відомого, або активне, що відповідає вимогам часу, опанування вже існуючим багатством культури. Так, дехто з учених вважає, що цей феномен можна визначити як мислення й практичну діяльність, результатом яких є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження та перетворення матеріального світу або духовної культури [9]. Християнська філософія заперечує матеріалістичне визначення творчості як колективного процесу, стверджуючи, що творчість має не колективний, а індивідуально-особистісний характер [2].

Болгарський філософ Г. Гіргінов розглядає творчість двох рівнів: рівень, притаманний людському мисленню й людській праці, та рівень, пов'язаний із винахідництвом, науковою творчістю тощо [4].

У психологічному словнику зазначено, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності у неї "...здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю" [7]. Тобто творчість можемо визначити таким чином: це індивідуальна діяльність людини, що визначає унікальність, оригінальність її особистості, виражених у кінцевому продукті на основі застосування власних здібностей (вроджених, набутих).

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття педагогічної творчості трактується по-різному. В. Андрєєв розглядає поняття педагогіки творчості як "науки про педагогічну систему двох діалектично зумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості в різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного та гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і творчих колективів" [1]. В. Шубинський визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності формування творчої особистості [9].

Педагогічну творчість розуміють як складний процес, якому передують підготовчі етапи: тривале обмірковування, первинне переживання змісту уроку, визначення чітких його контурів і найважливіших елементів, вибір ефективних прийомів роботи учнів та самого учителя. Педагогічна творчість – особистісна якість педагога, невичерпне джерело його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу. Там, де немає творчості в педагогічній діяльності, там немає живої душі, там педагогіка є "бездітною" [10].

Учений В. Андрєєв виокремлює п'ять підсистем у творчій педагогічній діяльності:

1) дидактична (характеризує ступінь володіння вчителем змістом навчального матеріалу, формами, методами, засобами ефективної організації навчальної творчої діяльності учнів);

2) виховна (характеризує творчу педагогічну діяльність учителя із забезпечення психолого-педагогічних умов для формування кожного учня як особистості через активну життєву діяльність вихованців, їх творчий розвиток, самореалізацію власних потенційних можливостей у різних видах діяльності);

3) організаційно-управлінська (характеризує творчу педагогічну діяльність учителя з розвитку здатності до самоуправління й комунікації);

4) підсистема самовдосконалення (характеризує творчу педагогічну діяльність учителя з підвищення своєї професійної та загальної культури, самовиховання й саморозвитку професійно значущих якостей, педагогічної колективності, створення своєї творчої лабораторії);

5) громадсько-педагогічна (характеризує професійний, громадський та особистісний рейтинг учителя).

У цих підсистемах різні вчителі можуть перебувати на різних творчих рівнях:

– репродуктивний (передбачає, що вчитель, працюючи на основі вироблених до нього методик, рекомендацій, досвіду, відбирає ті, які найбільше відповідають конкретним умовам його праці, індивідуально-психологічним особливостям учнів);

– раціоналізаторський (передбачає, що вчитель на основі аналізу свого досвіду, конкретних умов своєї педагогічної діяльності вносить корективи у свою роботу, удосконалює, модернізує її);

– конструкторський (передбачає таку діяльність учителя, в якій на основі свого досвіду, знань психолого-педагогічних особливостей учнівського колективу, використовуючи існуючі методики, учитель конструює свій варіант вирішення педагогічної проблеми);

– новаторський (передбачає вирішення педагогічної проблеми на принципово нових засадах, відрізняється новизною, оригінальністю, високою результативністю).

Навіть високий рівень розвитку знань і вмінь буде марним, якщо йому не притаманний активний творчий потенціал учителя. Отже, під час професійної підготовки кваліфікованих педагогічних працівників для початкової школи необхідно акцентувати увагу на розвитку креативної особистості, творчої активності та саморозвитку майбутніх учителів. Важливо акцентувати й на формуванні певних особливостей творчої особистості, таких як наполегливість, працездатність, висока самоорганізація, відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність. Студенти повинні отримувати задоволення від самого процесу пошуку, творчості, а не тільки від результату навчальної діяльності.

Під час підготовки вчителів необхідно створити умови для розвитку творчої активності студентів, передбачити наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) і суб'єктивних (знання, уміння, особисті якості, мотивація, творчі здібності) умов для творчості. Необхідно забезпечити співтворчий характер під час педагогічної діяльності: педагог-студент, студент-студент, студент-педагог; передбачити та виділити час для творчої діяльності, творчого пошуку; надавати матеріали щодо останніх змін, новизни, інновацій у педагогічній сфері; використовувати під час навчання інтерактивні технології, нові форми та методи роботи.

Важливим є створення проблемних ситуацій, суперечностей; використання під час викладу навчального матеріалу прийомів зіткнення з новим, творчої невизначеності, пошуку рішень, критики; формування роботи проблемних груп, гуртків; організація самостійної роботи студентів; проведення спецкурсів, спецсеминарів, педпрактик у різних сферах педагогічної діяльності, лабораторно-практичних занять; відвідування майстер-

класів; проведення круглих столів з учителями початкових класів, диспутів, дискусій.

Можливість спробувати себе в різних видах пізнавальної діяльності спонукає студентів до творчого пошуку. Кваліфікаційна та правильна організація навчального процесу студентів призводить до розвитку творчої активності. Особистісні та професійні риси й уміння викладача навчального закладу стають зразком для подальшої роботи студентів.

Правильно побудовані лекції, вдало підібраний матеріал, відповідність рівню знань та освіченості студентів, доступність, акцентування уваги викладача на колі інтересів студентів відповідної групи, курсу, врахування індивідуальних особливостей кожного студента – усе це формує мотивацію кожного студента до подальшої творчої, продуктивної діяльності.

Наявність можливості відтворити та використати отримані теоретичні знання під час лекцій, дискусій, диспутів і круглих столів, на семінарських, лабораторно-практичних заняттях спонукає студентів до самостійного мислення, здатності робити висновки, виконувати творчі завдання різних рівнів складності, вирішувати різноманітні педагогічні ситуації, під час розв'язання яких студентів надається можливість: вибирати інструмент педагогічних дій; прогнозувати результати; визначити умови виникнення ситуації, основні суперечності; запропонувати декілька варіантів розв'язання ситуації та обрати оптимальне рішення.

Доцільним буде відвідування загальноосвітніх навчальних закладів для консультацій з учителями та практичного підтвердження правильності рішень, думок, висновків. Можливість творчо виявити себе надається студентам під час розробки, підготовки та проведення різних типів нестандартних уроків: уроків-мандрівок, уроків-загадок, уроків-ігор, уроків-екскурсій тощо. Відсутність стандартних структур до цих уроків потребує творчого пошуку та творчої діяльності студента. Також студентам необхідно врахувати можливість і необхідність розвитку творчого потенціалу, креативності учнів упродовж усього уроку нестандартного типу.

Актуальним у контексті досліджуваної проблеми є обговорення розробленого та проведеного фрагмента уроку чи всього уроку. Аналізуючи урок, студенти проговорюють доцільність використання тих чи інших методів і прийомів роботи, їх новизну, відповідність віковим особливостям учнів, відповідність темі, меті уроку, чи були розвинені творчі здібності учнів під час уроку, які саме і яким чином.

Під час проведення практичних занять з демонстрацією фрагментів уроків, виховних заходів необхідно звертати увагу на вікові особливості учнів, на сучасну ситуацію наповненості учнями класів, контингент учнівського колективу, можливість наявності в учнівському колективі дітей з девіантною поведінкою, гіперактивних дітей, дітей-аутистів, інвалідів, сиріт, дітей із неблагонадійних сімей та інших. Студентам необхідно надати максимально нову інформацію, щодо методів, прийомів, форм роботи з дітьми цих категорій, а також пояснити специфіку індивідуальної, фронта-

льної, групової роботи під час проведення уроків, надати зразки документації відповідно до кожного випадку.

Широка й достатня теоретична обізнаність у цьому питанні, підкріплена практичною діяльністю, створить умови для впевненої, вільної творчої, висококваліфікованої педагогічної діяльності. Різнобічна професійна підготовка та збагачення студентів досвідом у різних сферах педагогічної діяльності в майбутньому не призведе молодих спеціалістів до ситуації стресу й завчасного професійного вигорання.

Обізнаність і готовність сприймати різні педагогічні, соціально-педагогічні, психолого-педагогічні ситуації та творчо й адекватно реагувати на них приводить до швидшої та позитивної адаптації студентів на початку професійної діяльності. Відповідно, це забезпечить продовження процесу творчого пошуку, активного включення молодого педагога в професійну діяльність, швидку та плідну самореалізацію й самовдосконалення впродовж усього життя.

Висновки. Таким чином, у процесі професійної підготовки необхідно формувати в студентів образ творчого вчителя, людини, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності, наявністю творчих рис і додатково сформованими мотивами, сукупністю особистісних якостей, здібностей, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності – особистості з відповідним рівнем психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, які за сприятливих для педагогічної творчості учителя умов забезпечують її ефективну педагогічну діяльність, що спрямована на розвиток потенційних творчих можливостей учнів.

Список використаної літератури

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 238 с.
2. Бердяев Н. А. Самопознание (опыт философской автобиографии) / Н. А. Бердяев. – Москва : Международные отношения, 1990. – 306 с.
3. Брушлинский А. В. Психология мышления и проблемное обучение / А. В. Брушлинский. – Москва : Знание, 1983. – 96 с.
4. Гиргинов Г. Наука и творчество / Гиргин Гиргинов ; пер. с болг. О. И. Попова ; послесл. А. Г. Спиркина. – Москва : Прогресс, 1979. – 365 с.
5. Дяченко М. Д. Развитие творческого потенциала будущего журналиста: теория и практика : монография / М. Д. Дяченко. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 424 с.
6. Кемеров В. Е. Современный философский словарь / под общей ред. д. ф. н. проф. В. Е. Кемерова. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Академический проект, 2004. – 864 с.
7. Краткий психологический словарь-хрестоматия / сост. Л. Карпенко ; под ред. А. Петровского, М. Ярошевского. – Москва : Политиздат 1985. – 351 с.
8. Пономарев Я. А. Психология творчества: общая, дифференцированная, прикладная / Я. А. Пономарев. – Москва : МГУ, 1990. – 221 с.
9. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся / В. С. Шубинский. – Москва : Просвещение, 1989. – 450 с.
10. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014.

Криволап Е. Ю. Развитие творческой активности будущих учителей начальной школы в процессе профессиональной подготовки

В статье предпринята попытка раскрыть сущность понятия “творческая активность”; освещены философские, педагогические, психологические взгляды на проблему; доказана важность и необходимость развития творческой активности будущего учителя начальных классов в процессе профессиональной подготовки как предпосылки его готовности к формированию творческого потенциала младших школьников.

Ключевые слова: будущий учитель начальной школы, личность, педагог, профессиональная подготовка, саморазвитие, самореализация, творческая активность, творческая индивидуальность, творчество.

Krivolap E. Development of Creative Activity of Future Primary School Teachers in the Process of Training

In article makes an attempt to discover the essence of the concept of “creative activity”; lit philosophical, pedagogical, psychological perspectives on the problem; proved the importance and necessity of development of creative activity of the future teachers of initial classes in the process of professional training as preconditions of its commitment to the formation of creative potential of the young learners.

Relevant in the context of the research problem is a discussion developed and conducted part of a lesson or the lesson. Analyzing the lesson, the students speak the feasibility of using certain methods and techniques, their novelty, according to the age characteristics of students, under the theme, the objectives of the lesson were developed creative abilities of students.

During the practical exercise demonstration fragments lessons, educational activities, it is necessary to pay attention to the age characteristics of students, the current situation is full of students of classes contingent student team, the possibility of having a student in the group of children with deviant behavior, hyperactive children, autistic children, the disabled, orphans, children from neblagodarnih families and others. Students need to provide new information on methods, techniques, forms of work with children in these categories, as well as to explain the specifics of the individual, frontal, group work during lessons.

Vocational schools should prepare students for the image of a creative teacher, the personality, which is characterized by a high level of pedagogical creativity, creative personality traits and additionally formed motives, personality, abilities, contributing to a successful creative pedagogical activity), an appropriate level of subject matter knowledge, which, under favorable for creative teaching teachers conditions for its effective pedagogical activity on the development of potential creative abilities of students.

Key words: future elementary school teacher personality, teacher, training, self-development, self-realization, creativity, individuality, creativity.